

Milorad NIKČEVIĆ (Osijek)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera - Osijek

UDK 091=163.1”10”

811.163.1`34/37”10”

JAGIĆEVO IZDANJE *MARIJINSKOG JEVANĐELJA**

*Među¹ brojnijem filološkim radovima Vatroslava Jagića (1838-1923) ističe se njegovo ćirilčno izdanje **Marijinskog jevanđelja (Quattuor evangeliorum versionis paleoslovenicae codex Marianus glagoliticus)** koje je pečatano 1883. u Berlinu/Berolini². Iste godine ono je objavljeno i u Petrogradu s istijem predgovorom V. Jagića na ruskome jeziku³. Posljednji put ovo Jagićevo izdanje je ponovljeno fototipski u Gracu 1960. godišta⁴. Sva ta izdanja jednoga od najstarijih spomenika omogućila su radoznoj filološkoj javnosti uvid u cjelovito djelo. Od tada započinje sistematsko proučavanje ovoga četvorjevanđelja. Ponajviše su se u spomeniku naučnici–paleolozi zadržavali na jezikoslovnijem i grafijskim problemima, koje je veoma iscrpno i ponajbolje gramatički protumačio upravo Vatroslav Jagić u studiji izdanoj s integralnijem tekstom toga spomenika. Ipak je u vezi s njim, sve do danas, ostao neriješen problem njegove lokacije i datiranja, što će biti i glavni predmet našega rada.*

* Ovaj rad je, po odobrenju autora, preštampan iz Zbornika radova s međunarodnoga naučnog skupa o Vatroslavu Jagiću - književnom povjesničaru i filologu, Beč, 1. listopada 2005, Varaždin, 13-15. listopada 2005, Zagreb, 2007, str. 129-148.

¹ Ovi rad pisan je prema *Pravopisu crnogorskoga jezika* Vojislava Nikčevića (Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997).

² Up. Univeränderter Abdruck der 1883 bei Weidmann in Berlin erschienenen Ausgabe.

³ Up. knjigu Stjepana Damjanovića *Slovo iskona* (Staroslavenska/starohrvatska čitanka), Matica hrvatska, Zagreb MMII, str. 77.

⁴ Akademischen Druck – und. Verlagsanstalt. A na stranici 3. tog fototipskog izdanju decidirano se navodi: «Unveränderter Abdruck der 1883 bei Weidmann in Berlin erschienenen Ausgabe».

Ime *Marijinsko jevanđelje* dobilo je po manastiru, zapravo skitu, Rodenje Sv. Bogorodice Marije u Svetoj Gori (Atosu). Taj samostan poznat je, kako ističe profesor Damjanović, i pod imenom Bogorodica, ranije Ksilurg, pa neki proučavaoci misle da bi *Marijinsko jevanđelje* bilo bolje zvati *Bogorodičino* ili *Ksilurško jevanđelje*⁵. Pronašao ga je, kako je to napisao Vatroslav Jagić u predgovoru svoga prvog izdanja, znameniti putopisac Viktor Grigorovič koji je na svome putu po Balkanskome poluostrvu (1884–1885) posetio i navedeni manastir. O tome Jagić piše:

*Знаменитое путешествие Виктора Григоровича на Аеонъ и въ славянскія земли Балканскаго полуострова, въ 1844–1845 годахъ, дало ему возможность между прочимъ приобрести одинъ изъ самыхъ важныхъ памятниковъ старинной глаголической письменности, такъ называемое Мариинское четвероевангеліе, то самое, которое вотъ наконецъ, чутъ-ли не сорох лѣтъ послѣ того, как оно вывезено из Аеона, выходитъ въ свѣтъ въ полномъ своемъ составѣ*⁶.

Sa sobom ga je Grigorovič prenio u Rusiju, a poslije njegove smrti spomenik je pripao biblioteci Rumjancevskoga muzeja. *Marijinsko jevanđelje* je opsežan spomenik. Ima 172 pergamentska lista (po drugima 171), koliko ih je Grigorovič i našao, a od kojijeh se dva čuvaju (koje je poslao A. Mihanović F. Miklošiću) u Narodnoj biblioteci u Beču, a ostali dio rukopisa priješao je iz Rumnjancevskog muzeja u bivšu Lenjinovu biblioteku u Moskvi. Spomenik je četvoroevanđelje, nepotpuno jer mu ipak nedostaje početak (Matej I - V, 23⁷).

⁵ Stjepan Damjanović, cit. djelo, str. 77.

⁶ Up. *Marijinsko jevanđelje*, Graz 1960., str. VII. Jagić je u svom predgovoru, prema još tada važećoj ruskoj grafiji, pisao u određenijem pozicijama staro "Ѣ", pa ga u tome obliku i navodimo.

⁷ Up. Svetozar Nikolić, *Staroslovenski jezik*, II, Primeri s rečnikom, IV izdanje, Naučna knjiga, Beograd 1980, str. 21.

Marijinsko jevanđelje je ranije svrstano u uži kanon staroslovjenskoga jezika i datiran na koncu X. ili početkom XI. vijeka. Sâm ga je Vatroslav Jagić, po jeziku i nekijem specifičnim osobinama, kako smo to i naveli, iscrpno prikazao još na početku prvoga otisnuća 1883, locirao ga je na hrvatsko ili srpsko područje. On u vezi s tijem u predgovoru eksplicite navodi:

*Частое смѣшеніе буквы ж съ оу глаголю (.. сѣ ..), передача буквы иногда черезъ и (хотя писецъ въ такомъ случаѣ обыкновенно заечалъ свою описку и лѣ и нада строкою приписивалъ ѣ) и употребленіе слова кокот вм. коуръ — все это указываетъ довольно ясно на родину издаваемаго здѣсь памятника; онъ должно быть написанъ гдѣ нибудь въ предѣлахъ странъ, гдѣ въ XI вѣкѣ жили Хорваты и Сербы, по всей вѣроятности гдѣ нибудь въ Босніи или южнѣ (...).*⁸

Međutijem, vokalizacija poluglasnika ѣ > o i ѣ > e (*соть* mj. *сѣтъ*, *день* mj. *дѣнь* i slično) odaje, prema Josipu Hammu, *ruku koja je spomenuti tekst mogla prepisati na makedonskom području*⁹, dakle na području bližem hrvatskijem i srpskim zemljama (na šever od Makedonije). I Stjepan Damjanović u citiranome *Slovu iskona* eksplicite ističe da je *prepisivao ovoga četvoroevanđelja bio sa štokavskog područja i to onoga dijela gdje je vladao istočni obred*¹⁰. Mnogo ranije su se i drugi proučavatelji, pretežno srpske provenijencije, pozabavili datiranjem i lokacijom *Marijinskog jevanđelja*. Petar Đorđić u knjizi *Staroslovenski jezik*¹¹ govori bez ustezanja i dileme o «srpskohrvatskim» jezičkim osobinama u tome spomeniku, tj. o sporadičnoj zamjeni nosnoga samoglasnika *o* vokalom *u* i obratno, i prijelazu suglasnika *v* s poluglasnikom u samoglasnik *u* na početku riječi, po čemu pa i «po svojoj nameni i sudbini», *Marijinsko jevanđelje*, kao spomenik priređen po istočnom (pravoslavnom) obredu, pripada «srpskoj kulturnoj istoriji»¹². Bio je u upotrebi, kaže on, još u XIV. stoljeću kod Srba, pa stoga predstavlja srpski spomenik. Slično njemu i Svetozar Nikolić ga je u udžbeniku koji smo citirali ubrojio u korpus ćiriličkih

⁸ Up. V. Jagić, cit. djelo, str. 410.

⁹ Up. Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1971. (drugo izdanje), str. 12.

¹⁰ Stjepan Damjanović, cit. djelo, str. 77.

¹¹ Matica srpska, Novi Sad, 1975., str. 220-221.

¹² Isto. str. 221.

(srpskih) spomenika.¹³ Na tragu tih proučavanja su i kasniji nalazi srpskih jezikoslovaca, a posebno Pavla Ivića, koji je za *Marijinsko jevanđelje* i *Kločev glagoljaš* ustvrdio da su to crkveni spomenici iz X. ili prve polovine XI. stoljeća, pa samijem tim pripadaju najstarijoj slovjenskoj pismenosti. Za njih se pretpostavlja da su «nastali na tlu našeg (čitaj: srpskog! – M. N.) jezika». Riječ je, dakle, o tekstovima koji su iz hrvatskoga čakavskog područja, ali su prepisivani često i na mnogijem drugim stranama, a samo izvjesne jezičke pojedinosti ukazuju na to da su pred nama prijevodi izvršeni na našem (srpskom!) području - zaključio je Pavle Ivić.¹⁴

Najcjelovitije se ipak spomenikom *Marijinskog jevanđelja*, kao i *Kločevim glagoljašem* iz istoga vremena, naučno pozabavio Josip Vrana u studiji *Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar*.¹⁵ Prvo je sproveo minucioznu jezičnu i grafijsku realizaciju u oba spomenika, a potom je bez dvojenja i u potpunosti prihvatio Jagićevo mišljenje da oni zaista pripadaju najstarijim spomenicima staroslovjenske književnosti. Međutim, on se na osnovu detaljnijih izučavanja nekijeh grafijskih, to jest jezičkih osobina, vidno suprotstavlja Jagićevu i Vondrakovu lociranju *Marijinskog četvoroevanđelja* na hrvatskome glagoljskom području. Poblje, Vrana potanko govori da su dvojica uglednijeh proučavatelja takvu tezu uglavnom postavili na osnovu miješanja grafema φ – u i y – i koja su se, prema Jagiću i Vondraku, dogodila na hrvatskome jezičkom području kao posljedice glasovne zamjene $\varphi > u$ i $y > i$, a to su u biti specifikumi i osobine jezičkih «hrvatizama». No, on ipak utvrđuje i to da za spomenuto miješanje grafema treba tražiti drugo tumačenje, grafijsko prije svega, a nipošto lingvističko, pa skreće pažnju filološkoj javnosti i na one grafijske, paleografske i jezičke osobine koje upućuju na pretpostavku da su oba spomenika mogla nastati i na bugarsko-makedonskome području. Njihovo je pismo, kaže Vrana, obla, tzv. bugarsko-makedonska glagoljica, a od pisma *Kijevskih listića* razlikuju se u tome što se u njemu pod uticajem grčke uncijale, gotovo sasvim zatrla jedna od glavnijeh osobina najstarijega Konstantinova pisma, a to je razlikovanje slova po njihovoj jednostepenosti, dvostepenosti i trostepenosti. U *Kločevu glagoljašu* se doduše slova pišu ispod linije, kao u *Kijevskim listićima*, ali su ipak iste

¹³ Up. *Staroslovenski jezik*, str. 21.

¹⁴ Up. Pavle Ivić, *Srpski književni jezik*, SKZ, kolo LXIV, knjga 439, Beograd 1975., str. 11.

¹⁵ Srpska akademija nauka i umetnosti. Posebno izdanje, knjiga CDLXXXIV, Odeljenje jezika i književnosti, knj. 24, Beograd 1975.

veliĉine. Vondrak je u pismu ovoga spomenika vidio zametak kasnijega uglastog duktusa hrvatske glagoljice, ali to podsećanje na uglastost može isto tako biti ostatak najstarijega Konstantinova pisma. Na tu pretpostavku upućuje i jedna važna grafijska osobina, po kojoj je *Kločev glagoljaš* među staroslovjenskim spomenicima takođe najbliži *Kijevskim listićima*, a to je najbolje čuvanje slova *i* kao jednočlanoga grafema *i* u dvočlanim nazivima vokal + *ib*.

U želji da približi *Marijinsko jevanđelje* makedonsko-bugarskome području, Josip Vrana ističe samo dvije jeziĉke osobine, koje su ujedno zajedniĉke i *Kločevu glagoljašu* i ostalijem staroslovjenskim spomenicima s bugarsko-makedonskoga područja. Prva osobina je glasovna promjena, a sastoji se u tome da su poslije ispadanja redukovanih vokala *ъ* i *ь* stvorene nove ksonantske grupe u kojima su pojedini konsonanti izgubili svoju palatalnost ili dobili novu, pa je ĉitava grupa postala nepalatalna ili palatalna, prema tome kakav je bio pošljednji konsonant. Vrana naglašava i to da je ova promjena inicirala depalatalizaciju konsonanata ispred većine prednjih vokala, koja je sprovedena u svijem južnoslovjenskim jezicima, a djelimiĉno i u ĉakavskome jeziku. Druga jeziĉka promjena jest tzv. vokalizacija jerova u jakome poloŹaju, to jest zamjena *ъ* > *o* i *ь* > *e*. Do takve zamjene redukovanih vokala dolazi samo na makedonskome (i ruskom – M. N.) jeziĉkom području, pa nema nikakve sumnje da su oba spomenika nastala u tome arealu. Spomenuti prouĉavaoci i ne poriču njihovo makedonsko podrijetlo, nego samo na bazi navedenih »hrvatizama«¹⁶ tvrde da je njihov pošljednji prijepis naĉinjen na hrvatskome jeziĉkom području. Vojislav P. Nikĉević razluĉuje koje su jeziĉke osobine u tome spomeniku naslijeđene iz njegova predloška, a koje su redakcijske. To je vrlo vaŹno znati za datiranje i lokaciju toga spomenika. Josip Vrana misli da spomenuto miješanje grafema *o* – *u*, *y* – *i* ne ukljuĉuje i glasovnu promjenu *o* > *u* i *y* > *i*, već se može protumaĉiti grafijski.

Josip Vrana s pravom upozorava i na to da ne postoji mogućnost da se druga glasovna promjena, to jest zamjena vokala *y* vokalom *i* na hrvatskome glagoljskom području izvrši u vrijeme kada su *Marijinsko jevanđelje* i *Kločev glagoljaš* prepisani, to jest na prijelazu X. u XI. stoljeće. U ovo nas uvjerava ponajviše ĉinjenica što se u ĉiriliĉkijem i glagoljskim spomenicima, za koje sa sigurnošću tvrdimo da su nastali potkraj XII. stoljeća (*Miroslavljevo*¹⁶ i *Vukanovo jevanđelje*, *Kulinova isprava* iz godine

¹⁶ U studiji *Miroslavljevo jevanđelje – znameniti spomenik kulture* Vojislava Nikĉevića,

1189. i *Grškovićev odlomak*) još uvijek dobro čuva fonem *y*, jer se gotovo isključivo piše grafemom *ы* (u *Grškovićevu odlomku љу*). Međutim, već u dubrovačkim prijelazima *Kulinove isprave* s početka XIII. stoljeća doći će do miješanja grafema *y* i *i*, a takvo je stanje vjerovatno i na *Baščanskoj ploči*, za koju se zna da je isklesana na prijelazu XI. u XII. stoljeće. Posljednji slučaj upućuje, doduše, na pretpostavku da je u spomenutijem krajevima, u kojima je hrvatsko stanovništvo bilo izmiješano s romanskijem (koje nije poznavalo fonem *y*), do glasovne zamjene *y* > *i* došlo ranije nego u unutrašnjosti, ali malo je vjerovatno da se to dogodilo već pred kraj X. ili na početku XI. vijeka, a u unutrašnjosti pedeset do sto godina kasnije. Prva promjena, tj. zamjena nazala *o* vokalom *u*, vjerovatno je izvršena pedeset godina prije prve, to jest u primorskim krajevima još u prvoj polovini XI. stoljeća, a u unutrašnjosti najranije u drugoj polovini XI. ili tek u prvoj polovini XII. stoljeća. Na takvu pretpostavku upućuje činjenica da u spomenutijem ćirilčkim i glagoljskim spomenicima dolaze grafemi za vokale *o* i *e*, ali više nemaju prvobitne fonemske vrijednosti, nego se njima označavaju vokali *u* i *e*.

No, ipak, prema mišljenju Vrane, za spomenutu zamjenu grafema *o* – *u* i *y* – *i* u *Marijinskom jevanđelju* i *Kločevu glagoljašu* i ne treba tražiti jezičke razloge, jer se veoma lijepo može sve to objasniti grafijski. Poznato je da su u glagoljici oba grafema *y* i *u* dvočlani, a njihova druga polovina jednaka je grafemu *i* ili *u*, pa nije dakle ništa neobično, ističe filolog Vrana, ako je pisar u brzini ili zbog nesmotrenosti kod spomenutih grafema, kojih je u predlošcima dva spomenika bilo na hiljade, pročitao samo jednu polovinu, a drugu dodao ili izostavio prema ličnom nađenju. Da se tako uistinu dogodilo, možemo se uvjeriti analizom čitavoga materijala, koji nam u tu svrhu pružaju *Marijinsko jevanđelje* i *Kločev glagoljaš*.

Razmotrivši primjere koji se nalaze u *Marijinskome jevanđelju*, Josip Vrana upozorava da je u *Kločevu glagoljašu* kod zamjene grafema *o* – *u* i *y* – *i* situacija malo drugačija nego u prvome spomeniku, ali se može protumačiti na isti način. U drugome spomeniku nalazi se samo jedan

Crnogorska književna raskršća, Matica crnogorska, Cetinje 1996, 71–144, na osnovu brojnih podataka i provjerenih činjenica, koje su proizašle iz kompleksno sprovedene analize veoma složenih pitanja što se tiču autorstva, datiranja, lokalizacije i nacionalne atribucije rukopisa *Miroslavljeva jevanđelja*, s pravom utvrđeno da je ono *jamačno jedino moglo biti prepisano kada se Kotor nalazio u sastavu srpske države, u periodu od godine 1186. do 1190.* Ove naučne nalaze do danas niko nije osporio.

primjer u kojemu se piše *o* mjesto *u*, a deset primjera u kojima se piše *u* umjesto *o*. To bi samo po sebi, zaključuje Vrana, bio dovoljan razlog za fonetsku zamjenu *o* > *u* kad pored toga ne bi bilo sedam primjera s *i* umjesto *y*, četiri primjera s *y* umjesto *i*, pet primjera s *ь* umjesto *ы*, deset primjera s *o* umjesto *ou*, dva primjera s *ou* umjesto *o* i još nekih drugih zamjena grafema. I ovde se očito radi, ističe J. Vrana, o zabuni pisara, koji je u brzini ili možda zbog nečitljivosti predložka krivo pročitao naznačene primjere. I u nastavku svoje analitičke i vrijedne instruktivne studije veoma zaslužni paleolog Josip Vrana decidno zaključuje:

Iz svega, što je u ovoj glavi izneseno, jasno je, da strsl. spomenici Mar. i Kloz. nisu prepisani na hrv. glag. području. Njihovo pismo i grafija nisu ni u kakvoj direktnoj vezi s postankom i kasnijim razvitkom pisama i grafije spomenika, čije je hrv. glag. podrijetlo nesumnjivo, a njihovi su hrvatizmi prividni. U to će nas uvjeriti paleografska, grafijska i jezična analiza najstarijih hrvat. glag. spomenika¹⁷.

U prilog ovakvome Vraninom zaključku treba navesti i činjenicu da je hrvatska glagoljska pismenost pretežno locirana na čakavskome katoličkom području, a *Marijinsko jevanđelje* je štokavski spomenik koji sadrži pravoslavne termine: **АРХИЕРЕН** (478), **ВЛАДЪКА** (485), **КРСТИТЕЛЬ** i **КРСТЪ** (528), **ПАСХА** (550), **ПЛАШТАНИЦА** (551).¹⁸ Upravo zbog toga, takav spomenik, dakle, nije mogao nastati u *latinskoj hrvatskoj dvorskoj kancelariji narodnijeh vladara počevši od oko sredine IX. vijeka* - kako piše u radu *Štokavski književni jezici i njihova unifikacija* Vojislav P. Nikčević¹⁹. I dodaje da se *pored latinskih, u toj kancelariji pišu i čakavski spisi*.

Svoju tezu da *Marijinsko jevanđelje* nije moglo nastati ni na srpskome ekavskom jezičkom području u ranome srednjem vijeku, Vojislav P. Nikčević je uvjerljivo dokazao u više svojijeh studija, a ponajbolje u radu *Južnoslovenska srednjovjekovna pismenost*²⁰. Baveći se etnogenezom

¹⁷ Josip Vrana, cit. djelo, str. 13-16.

¹⁸ Prema mišljenju akademika Stjepana Damjanovića, osim posljednjega primjera svi ostali su „posve normalni u hrvatskim glagoljičnim liturgijskim kodeksima“ (iz recenzentskoga osvrta).

¹⁹ Up. *Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika*. Zbornik saopštenja s Međunarodnog naučnog skupa, PEN Centar - DANU, Podgorica 2004, str. 40.

²⁰ U *Crnogorska književna raskršća*.

južnoslovenskih naroda i njihovom ranom pismenošću, on decidno tvrdi da:

*Rašani sve do kraja XII vijeka nijesu imali vlastite države, nijesu pošedovali ni javnu dvorsku kancelariju prijeko potrebnu za nastanak i razvoj njihove pismenosti. Zato se sve do kraja XII. stoljeća u Raškoj nije sačuvao nikakav trag pismenosti.*²¹

A u nastavku utvrđuje i to da su se Stefan Nemanja i zahumski knez Miroslav kao nepismeni ljudi na dokumentima potpisivali krstovima. Takav krst kneza Miroslava nalazi se na prednjoj korici knjige *Istorije srpske cirilice* Petra Đorđića koju smo ranije citirali. *A za to vrijeme njezina episkopija bogoslužbene knjige cirilometodskog tipa je dobijala iz Ohridske arhiepiskopije. Izvanj crkve Rašani su bili nepismeni* – tvrdi Vojislav P. Nikčević²².

Filolog Radoslav Rotković pozabavio se pitanjem glagoljice i cirilice i njezinog prostiranja, i to u dva svoja rada. Obrazlažući naširoko razdoblje dukljanske književnosti, on je u prvome članku ustvrdio da je glagoljica poslije smrti Ćirila i Metodija doprla u Duklju najkraćijem putem koji je vodio od Ohrida, uz Vergo Skampinus (Vojušu) ka Draču i Skadru, do Bara i odatle preko Crnogorskoga primorja na severozapad do Bara i Kotor. U tijem je gradovima uhvatila čvrste korijene (po Vojislavu P. Nikčeviću tek od kraja XII. stoljeća) jer su oni pošedovali episkopije i skriptorije, pa se preko njih glagoljska pismenost prenijela na severozapad sve do granica jadranske obale i trajala je nekoliko stoljeća²³. Svakako, na tome pismu nikla je pismenost na bogatijemu, municipalnom jugu, a tek kasnije u rustičnome gorskom zaleđu, pa potom u Raškoj *jer je u njoj država formirana sa zakašnjenjem*. Na okomici ovijeh istraživanja nalazi se i Rotkovićeva posebno uobličena studija *O nekim «prazninama» u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka, Balkanska strujanja i književni tragovi – Marijinsko jevanđelje i glagoljica u Zeti*²⁴. Ona je direktno u vezi s problemom datiranja i lokacije *Marijinskog jevanđelja*. Oslanjajući se na

²¹ *Crnogorska književna raskršća*.

²² Isto, str. 221.

²³ Up. Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe*, I, Pobjeda, Titograd 1976., str. 20-24. U istome radu Rotković upozorava da je vremenom glagoljica, zbog specifičnijeh uslova i usljed svoga geografskog rasporeda naseljavanja, poprimila karakter katoličkoga pisma, nasuprot cirilici koju je prihvatilo pravoslavlje.

²⁴ Up. *Zbornik Popa Dragolja*, bogumilski apokrifi, Stvaranje, br. 3, Titograd, 1978., str. 343-362.

ranije Hammove tvrdnje da tzv. zetsko-humska redakcija u *mногоčemu* nastavlja staru glagoljsku pravopisnu tradiciju, Rotković sam sebi postavlja sljedeće pitanje:

Zar je logično da najstarija ćirilaska redakcija nema korijen u sopstvenoj glagoljskoj redakciji? Nije. Može li se (...) zetska glagoljska redakcija dokumentovati? Može. To je Marijinsko jevanđelje koje su, ignorišući zetsku glagoljsku tradiciju, locirali na „ničijoj zemlji“.

Za dokaz ove teze, Rotković u pomoć priziva ne samo Josipa Hamma i Blaža Koneskog koji se za njim (Hammom – M. N.) poveo, već i samoga Vatroslava Jagića, pa kaže:

A on je pisao da je spomenuto jevanđelje nastalo južno od Bosne (ali ne u Dalmaciji), u svakom slučaju u štokavskom kraju, jer se ѡъ čita kao u (оу), dok je u čakavskome narječju dalo va. I tako smo ševerno od Makedonije, ali bliže srpskim i hrvatskim krajevima, južno od Bosne, ali ne u Dalmaciji, smjestili jedan rukopis, ne primjećujući da se između tih granica Makedonije, Srbije, Bosne i Dalmacije nalazi upravo stara Zeta.²⁵

Žestoki oponent Rotkovićevijem naučnim tezama bio je Svetozar Stijović u polemičkome članku *Povodom pretpostavke Radoslava Rotkovića o porijeklu «Marijinskog jevanđelja»*.²⁶ On je zamjerio Rotkoviću što je *Marijinsko jevanđelje* smjestio u Zetu. Međutim, ničim ne dokazujući svoju deklarativnu raspravu, Stijović u isto vrijeme ne opovrgava i tezu sovjetske slavistkinje Relje Mihailovne Cejtlin koja je opet ovaj drevni spomenik, na temelju jezika, vezala eksplicite za bugarski areal, dakle smatrala ga je *древнеболгарским памятником*.²⁷

²⁵ Isto, 349-350.

²⁶ Up. Savremenik, br. 12, Beograd 1978., str. 559-562.

²⁷ Godine 1975. autor ovoga rada našao se kao slavista na specijalizaciji ruskoga jezika i književnosti na МГУ «Ломоносов» u Moskvi. Jezik i kulturu drevne ruske književnosti predavali su mi E. M. Veršagin i V. G. Kostomarov, autori brojnih studija, koji su mi s posvetom i darovali njihovu zajedničku knjigu: *Язык и культура* (лигвострановедение русского языка как иностранного), Московский университет, Москва 1973. Između ostalih južnoslovenskih spomenika, prof. Kostomarov je u svojijem predavanjima spominjao *Marijansko jevanđelje* i predočio aspirantima fototipsko izdanje iz Petrograda. U jednom trenutku, analizirajući jezik toga spomenika, obratio se posebno meni, ukazujući mi da je, po svoj prilici, taj spomenik nastao u mojoj domovini «Черной Горы, в древном городе в Которе».

Kao što se vidi, problemi datiranja i lokacije *Marijinskog jevanđelja* kod većine autora nijesu u suglasju, protivrječni su, pa čak u pojedinijem segmentima i dijametralno suprotni. Stoga je potrebno izvršiti detaljniju tekstološku analizu i iz Jagićeva *Marijinskog jevanđelja* donijeti karakteristični jezični materijal, prije svega specifične riječi i sintagme koje zaista mogu rasvijetliti ovaj sporni problem. Taj materijal svojijem podrijetlom i osobenom leksikom može pouzdano ukazati na to da je spomenik vezan uz lokaciju zetskoga, to jest kotorskoga areala. U prilog tome donosimo na ovome mjestu neke specifične riječi iz *Marijinskog jevanđelja*: **CEBE** (575), **TEBE** – **CEBĚ** (dat. 590), mjesto *sebi, tebi* (koje dijelom poznaju i glagoljski tekstovi), **NI** umjesto *nam*: **ŖECE NI** (539).

U prilog ovijeh istraživanja mogli bismo navesti i riječi Dagoljuba Majića koji u radu *Starinske crte u govoru našega kraja*²⁸ kaže:

*Kod ličnih zamenica imamo stare oblike u dativu i akuzativu množine. Dativ množine u prvom i drugom licu glasio je ni, vi, akuzativ ne, ve. U našem lokalnom govoru potpuno su se zadržali ovi stari oblici: Imamo: 'Rekli smo vi da ne zovete', ili 'Rekli ste ni da ve zovemo'. Ovo nije samo govorna osobina našega kraja: to postoji u svim crnogorskim govorima....'*²⁹

I Mihailo Stevanović u knjizi *Savremeni srpskohrvatski jezik* veli da se tzv. stariji novoštokavski govori ijekavskoga izgovora u Crnoj Gori odlikuju *enklićkim oblicima zamenica ni i vi (mesto nam i vam) za dat. mn., ne i ve (m. nas i vas) za ak. mn.; zameničkim oblicima dativa i lokativa jed. na e: mene, tebe, sebe....*³⁰

Tezu da je *Marijinsko četvoroevanđelje* moglo biti prepisano u Zeti najuvjerljivije potkrjepljuju jezičke osobine koje je donio Vojislav P. Nikčević u opsežnoj studiji *Crnogorsko-makedonske književne veze u srednjem vijeku*.³¹ Osim imenice *kokot* (spominje je i Jagić), o kojoj je srpski akademik Milivoj Pavlović objavio skicu rasprostiranja s izoglosama koje presijecaju Crnu Goru i koja je na crnogorskome tlu široko zastupljena u nizu ličnih imena i prezimena te toponima tipa *Donji*

²⁸ *Godišnjak nastavnika Podgoričke gimnazije*, br. 4, Podgorica 1933.

²⁹ Isto, 19.

³⁰ Up. *Savremeni srpskohrvatski jezik*, knj. I (Gramatički sistem i književnojezička norma). Uvod. Fonetika. Morfologija. Treće izdanje, Naučna knjiga, Beograd 1975., str. 15.

³¹ Up. Dr Vojislav Nikčević, *Crnogorska književna raskršća*, Matica crnogorska, Cetinje 1996., str. 145-216.

i *Gornji Kokoti* (blizu Podgorice),³² V. P. Nikčević je od dvadeset četiri leksema koje je R. M. Cejtin donijela u svojoj knjizi, što se ne javljaju u drugijem jevandeljima, ispisao dvadeset tri riječi koje predstavljaju osobenost *Marijinskog jevandolja* – to jest leksema koji su po svojem obliku ili pak značenju i danas frekventni i vrlo bliski Crnogorcima, poput: **КОКОТОГЛАШЕНИЕ** (kukurijekanje³³), **ВЪЗГЛАВЪНИЦА** (uzglavnica - i danas uzglavnica³⁴); **ВЪКЫСѢТИ** (ukisjeti > ukišeti, uskiseti > uskišeti – kao *kisjeo* > *kišeo*, *kisjelina* > *kišelina*, *ukisjeliti* > *ukišeliti*), **ЖИВЛЈАТИ** (*življati* < *živjeti* – kao *vljera*, *pljesma*, *Plješivci*, *Plješivica*; prema Josipu Hammu – *živiti* – **ВЛЈЖ** – viši // *življati*, - *ljaju* u značenju *oživljavati*³⁵); **ЗАКЛЕНЖТИ** (*zakljeniti*, *zaklenuti*, odnosno dijalekatski *zakleniti* u značenju *zatvoriti*), **ЗАСѢДЪНИКЪ** (*zasjednik* > *zašednik* – kao *zasjedjeti* > *zašedeti*, *sjednik* > *šednik*, *sjednica* > *šednica*³⁶), **ПОМРЪКНЖТИ** (*pomrknuti* u značenju *smračiti*, *smrknuti* se – i danas *mrknuti*), **ПРОСѢСТИ** (*prosjeti* > *prošesti*, prema J. Hammu: u značenju *probiti*, *provaliti*, *prosjeti* se³⁷ - kao *sjesti* > *šesti*,

³² Prisustvo imenice *kokot* je očito i u Njegoševu *Gorskom vijencu* (Up. *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knjiga prva, A- O. Izradili Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić, Beograd-Titograd – Cetinje 1983., str. 357. Prema mišljenju recenzenta, akademika Stjepana Damjanovića, neki od navedenijeh leksema potvrđeni su i u hrvatskogoljaškim tekstovima i oni “se nisu ni značenjski ni oblikom udaljili jače no crnogorski”.

³³ Isto, str. 357.

³⁴ Up. u Njegoševu jeziku *uzglavlje* u cit. *Rječniku jezika Petra II Petrovića Njegoša*, II, P-Š, str. 427.

³⁵ Up. Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1960., str. 105. U Njegoševu jeziku takođe *živiti*, -im. *živjenje* s dijal. v. *živjenje*, *živjeti*, - im. (nav. djelo, I, A-O, str. 214-215.).

³⁶ U Njegoša: *zāsjeti* > *zašesti*, *zāsjednēm* > *zašednem* (cit. djelo, I, A-O, str. 242). Za razliku od isključivo crnogorskoga *kisjeo* > *kišeo*, *kisjela* > *kišela*, *kisjelkast* > *kišelkast*, *kisjelost* > *kišelost*, *kisjeloča* > *kišeloča*, *kisjeljak* > *kišeljak*, *kisjeljača* > *kišeljača*, *kisjeljački* > *kišeljački*, prema Pravopisnom rječniku Pravopisa srpskohrvatskoga književnog jezika, Izradila Pravopisna komisija, Matica srpska-Matica hrvatska, Novi Sad-Zagreb 1960., str. 372, imamo kao standardne (književne) oblike opšterasprostranjene likove: *kiseline* nego *kišeo*, *kišelkast*, *kišelōst*, -osti, instr. -osti i ošču, *kišelōča*, *Kišeljāk* -āka; *kišeljāk*, -āka. mn- -āci mineralna voda), *kišeljača*, *kišeljački* – (prema *Kišeljāk*). Ovo potvrđuje i Nevenka Novaković-Stefanović u studiji *Ijekavske varijantne forme u savremenoj crnogorskoj jezičkoj praksi (na dijalekatskoj osnovi)*, Radovi IX, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajvo 1982., str. 64: «Međutim, crnogorski ijekavizam ima i svoje specifičnosti koje ga odvajaju od druga dva tipa ijekavštine: nijesam, sio, srio, zrio, sjedjeti, vrijedjeti, mrzjeti, kisjeo, prvenstvo, sjekirati se». To je po tradicionalističkoj karažićevsko-belićevskoj ortografskoj normi.

³⁷ Up. Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, str. 132.

sjever > *šever*, *sjenovit* > *šenovit*), **ТОКЪ** (u značenju *tok*, trka, trčanje – u Njegoša: *pōtōč*, što znači *poćera*³⁸, **ЧУЋВИИ** [i danas *crevlje* u značenju obuća, cipele – kao Črni Vrh (oko 1220) i sada selo *Crni Vrh*, ševerno od Peći, **ЧУНЧА** (opet oko 1120) i danas selo *Crnča* u Zatonu, istočno od Bijelog Polja³⁹]. U savremenom jeziku Crnogoraca, ukazuje V. P. Nikčević, obične su i sljedeće riječi: **ДѢЛИТЕЛЬ** (još i danas *djelitelj*), **ЖАЛЬ** (*žal*, što znači grob – sada *žalba* u značenju pokajanje, sahrana, žalovati, tj. tugovati), **ПРОПАДЪ** (*propad* u značenju ponor, ždrijelo, provalija), **ПРИПЛОДИТИ** (*priploditi* u značenju roditi, donijeti plod – i sada *priplod*), **СКАНЪДАЛИСАТИ** (skandalisati sa značenjem *sablazniti* – i danas *skandal*). I u nastavku rada Vojislav P. Nikčević zaključuje da se ovijem riječima mogu pribrojiti i one koje je Radoslav Rotković donio iz *Marijinskog jevanđelja* u svom članku, ali je sigurno i to *da se pojedine od navedenih riječi osim u crnogorskom jeziku pojavljuju i u drugim (...) nacionalnim jezicima – srpskome pa i hrvatskom, kao sistemima utemeljenim na crnogorskoj, srpskoj, hrvatskoj i muslimanskoj dijalekatskoj (štokavskoj – M. N.) zajednici*.⁴⁰

Ovome svakako treba dodati da se u *Marijinskom jevanđelju* nalazi i jedan primjer latinskog slova **R** umjesto glagoljskog **Ѡ**. Ono se upotrebljavalo još u XIV. stoljeću, kada je i njegov jedan nestali list popunjen ćirilicom i jezikom kakav je bio u Istočnoj crkvi u to doba. Ujedno to jevanđelje sadrži mnoge marginalne dopune pisane takođe ćirilicom i jezikom koji se upotrebljavao u toj istoj crkvi za vrijeme vladavine Nemanjića. Sve to upućuje, prema tvrdnji Vojislava P. Nikčevića, na to da je spomenik prepisan u nekom primorskom skriptoriju, po svojoj prilici u dvorskoj kancelariji Stefana Nemanje, to jest Dvorskoj kancelariji Vojislavljevića u Kotoru ili u bokokotorskoj pisarskoj školi. O značaju tih kancelarija Vojislav P. Nikčević je pisao sintetički i u svojoj knjizi *Jezikoslovne studije*⁴¹. Tako se o Dvorskoj kancelariji Vojislavljevića kaže da je njezin nastanak vezan za postanak srednjovjekovne države Duklje, za njezine upravno-administrativne potrebe. A nastanak dukljanske države datira se negde u sredinu IX. stoljeća. Do toga se došlo putem nalaza i

³⁸ *Rječnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, II. P-Š, str. 108.

³⁹ Up. *Imenik geografskih naziva srednjovjekovne Zete*. Napisao dr Gavro A. Škrivanić, Istorijski institut NR Crne Gore, Titograd 1959., str. 110.

⁴⁰ *Crnogorska književna raskršća*, str. 201.

⁴¹ Centralna narodna biblioteka Republike Crne Gore, «Đurđe Crnojević», Cetinje 2004., str. 500-504.

ostataka materijalne kulture, to jest olovnoga pečata⁴² na kojemu je s jedne strane grčkim jezikom i pismom zabilježeno ime arhonta (kneza) Petra (Pétrou arhonts Dióklías) s početka vladavine vizantijskoga cara Vasilija I. (867– 886), a s druge strane toga istog pečata piše *amin*, što znači da su dukljanski Slovjeni bili već tada pokršteni. Toj dukljanskoj državi je 1043. *prvoj od južnoslovenskih kneževina, Vizantija priznala državni suverenitet* (P. Mijović). To je bilo, u stvari, prvo njezino međunarodno priznanje nezavisnosti i samostalnosti od Vizantinaca kao mjerodavnoga faktora. A prema S. Antoljaku, u toj dvorskoj kancelariji nastala je prva javna isprava, koja nije sačuvana, na latinskome jeziku koju je 1077. tamošnji vladar Mihailo Vojislavljević uputio papi Grguru VII. U njoj su potom nastali lokrumski falsifikati, među kojima se nalazi nedatirana *listina dukljanskog kralja Radoslava (Mihailova brata), Bodinova isprava od 1100. i povelja njegova sina Đura od 1115, koje su sačuvane na latinskom jeziku i pismu iz XVIII. stoljeća.*

Sve ovo mnogo uvjerljivije i naučno čvršće potvrđuje historičar Dragoje Živković⁴³. Prema njemu, spomen nastalih dokumenata na tlu Crne Gore seže u daleku prošlost. Istina, nije moguće utvrditi kad je i kako nastao prvi dokumenat domaće provenijencije, ali se zasigurno zna da je u Duklji u vrijeme vladavine Vojislavljevića djelovala javna kancelarija. A to dalje znači da je Mihailo Vojislavljević (1047-1082) kao uspješni vladar svoje organizovane države imao i svoju dvorsku kancelariju: prvi značajniji akt, za koji se zna da je postojao iz njegove kancelarije, jeste poznato pismo kojim je od pape Grgura VII. (1077.) tražio kraljevsku krunu iz Rima koju je tada dobio, a to je bilo drugo međunarodno priznanje nezavisnosti i samostalnosti srednjovjekovne Duklje. Ističući navedene dokumente, Živković dalje tvrdi da i ti podaci pokazuju da je na dvoru Vojislavljevića, svakako, bila organizovana javna kancelarija, iz koje su proizlazili prvi domaći historijski spisi. Uz to su javne isprave Vojislavljevića odista pisali katolički opati na latinskome jeziku. Budući da je Duklja još od 850. postojala samo kao od vizantijske vrhovne vlasti nominalno vazalna država, ona je i prije 1077. morala posjedovati javnu dvorsku

⁴² Njegov otisak napravio je Njemač L. Dardelas 1884., prije nego što je taj pečat istrunuo.

⁴³ Up. Dr Dragoje Živković, *Kancelarijsko poslovanje i arhivska služba u Crnoj Gori*. Elementarni podaci do knjaza Danila, Glasnik Cetinjskih muzeja, V. knjiga, Tom V, Cetinje 1972., str. 241.

kancelariju. Poznato je još i to da se Dukljansko-barska nadbiskupija i mitropolija (od 1089) u prepisci s Rimskom kurijom služila skripturom beneventanom (s određenijem narodnim morfološkim karakteristikama), papskom minuskulom, karolinom i goticom. A stari natpisi u Duklji, tvrdi Vojislav P. Nikčević, pisani su *svijem oblicima latinske majuskule i minuskule. Skriptura beneventana je bila opšte pismo*.⁴⁴ U ovome istom gradu Kotoru još od početka 1186. godišta smještena je i javna *slovjenska kancelarija*. S obzirom na to da je Zeta/Duklja u potonjijem decenijama XII. stoljeća posjedovala pisarnice i u njima brojne skriptore iz kruga katoličkih redovnika, koji su prema V. P. Nikčeviću *tada pisali slovjenske tekstove mjesnijem (starocrnogorskim) jezikom i latinicom, prirodno je što su oni u toj kancelariji u novonastalijem društveno-političkim okolnostima kao jedini pismeni i obrazovani ljudi postali glavni nosioci i starocrkvenoslovjenske glagoljske i ćiriličke pismenosti koja se u Zeti/Duklji širi zajedno s prodorom bogoslužbenijeh knjiga ćirilometodske provenijencije iz Makedonije i Bugarske poradi prevođenja Zečana/Dukljana iz rimokatoličke u pravoslavnu vjeru od osnivanja nekanonske Žičke arhiepiskopije (1219)*.⁴⁵

Budući da je Stefan Nemanja još od početka 1186. u bivšoj kancelariji dinastije Vojislavljevića u Kotoru, kao tada najrazvijenijemu prijestonom gradu, smjestio i svoju dvorsku slovjensku kancelariju, zetski skriptori od tada u njoj pišu isprave i sva druga dokumenta za njegove upravno-administrativne potrebe, a prepisuju i crkveno-vjerske knjige u bogoslužbene svrhe. U stvari, Nemanjina javna kancelarija predstavljala je središnje mjesto tadašnje ukupne štokavske pismenosti, iz čije prepisivačke radionice nastaju duhovni i crkveni spisi za sve okolne zemlje i oblasti: ne samo za Rašku/Srbiju nego i za Bosnu, Hum i Dubrovnik. U njihovoj službi obuku za pisara obavljao je i dijak Radoje koji je prošao kroz kancelariju u Kotoru. Na čelu Nemanjine dvorske kancelarije sasvim je sigurno bio glavni zetski pisar, katolik Varsameleon, koji je radio kao logotet (logofet) ili gramatik, za čije se ime veže prepisivanje čuvenoga *Miroslavljeva jevanđelja*, a kroz njega je prošao i njegov savremenik, đak (dijak) Grigor(ije) ili Gligorije u svojstvu njegova pomagača u prepisivanju spomenutoga jevanđelja. Upravo su se preko tih pisara *u rečene zemlje i oblasti širili staroslovenski književni jezik crn. (zetske) redakcije*,

⁴⁴ Jezikoslovne studije, 501.

⁴⁵ Vojislav Nikčević, Jezikoslovne studije, str. 502.

glagoljica i ćirilica. S takvim duhovnim i pisarskim okolišom Vojislav P. Nikčević je doveo u vezu priјepis i lokaciju *Mariјinskog јevanđelja*. U to svoje uvјerenje učvršćuju ga i nalazi Josipa Vrane koji je nastanak ćirilіke pismenosti s kraja XII. i prve polovine XIII. stolјeća locirao u Travuniji, što po njemu (V. P. Nikčeviću) znači u Kotoru⁴⁶. Stoga nije bez razloga da je isti autor Vojislav P. Nikčević na potkorici *Crnogorskog јezika*⁴⁷ donio *Napomenu* u kojoj piše:

Na prednjoj korici je tip slova iz Miroslavljevog јevanđelja. Na njoj su i njegova dva slova ѣ (jest) i ѣ u zetskoј izgovorno-pravopisnoj redakciјskoj glasovnoj vrijednosti (i)je i j, a, ja, je, ije, i, e.

Isti autor tu sinonimnost ѣ i ѣ je kasnije potvrdio i u izdanјima Crnoјevića knjigopećatnje. A na zadnjoj potkorici iste knjige *Napomena* glasi:

Na zadnjoj korici je slovo ѣ (đerv) takođe iz Miroslavljeva јevanđelja u zetskoј izgovorno-pravopisnoj redakciјskoj glasovnoj vrijednosti đ i ć.

A u citiranoј knjizi *Jezikoslovne studije*⁴⁸ piše: *U toј Ćirilici* (tabeli – M.N.) *staroslovјenskog јezika zetske redakciје nalaze se četiri vrlo vaţna grafema koja bitno odreђuju tu redakciју*. Tu tabelu je saćinio A. Belić pod neadekvatnijem «zetsko-humskim» nazivom, koju je Vojislav P. Nikčević nazvao pravijem - **zetskim** imenom. Zbog nјezine vaţnosti ovde je donosimo kao dokaz.

Sve to ima potvrde i u *Mariјinskom јevanđelju*, naroćito u njegovoj brojnoj leksici koji ćemo djelimićno na ovome mјestu donijeti kao ilustrativni materijal da pripada zetskoј redakciји:

za ѣ: БЕСѢДА (479), БЕСѢДОВАТИ (479), БѢДА (482),

⁴⁶ U istom diskursu ćlanka kaţe se i to da je *Mariјinsko јevanđelje* bilo u upotrebi joћ u XIV. stolјeću, kada je i jedan njegoј nestali list popunjen ćirilicom i јezikom kakav je bio u Istoćnoј crkvi u to doba i da to јevanđelje pored R sadrţi mnoge marginalne dopune pisane takoće ćirilicom i јezikom koji se upotreblјivao u toј Istoćnoј crkvi za vrijeme Nemanjića.

⁴⁷ Up. Dr Vojislav Nikčević, *Crnogorski јezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne odlike, funkcije*. Tom I. (Od artikulaciје govora do 1360. godine), Matica crnogorska, Cetinje 1993.

⁴⁸ Str. 119.

за **Е**: **ВОЕВОДА** (485), **ИСКОВОНИТИ** (520), **ОВЪДЕ** (544),

за **Ѕ**, odnosno latiničko **З** (dz): **ДВИСАТИ**, **СВѢЗДА** (511),
СѢЛО (512), **КНАЗЪ** (526),

за **П**: **ПЕНА/ПЕОНА**, **ПЕНИСАФЕТЪСКЪ**, **ПЕРЪПЕСИНСКЪ/ПЕРЪПЕСИНСКЪ**,
ПЕСТИМАНИ (522).

Veliko je prisustvo i danas u *Marijinskom jevanđelju* običnijeh narodnih riječi, poput:

ДАНЪ, **ДАНИ** (502), **ДИНѢ** = *dinja* (503), **ДРѢВО** = *drijevo* (505), *crkveno ime* **ЕЛИСЕИ** (509), **ИНОПЛЕМЕНЪКЪ** (518), **МАТИ** (530), **ОСТРИЕ** = *oštrije* (555), **ОСТРОГЪ**, **ОСТРЪ** (546), **ПИШТА** = *hrana* (551), **ПОМОРОШЕ** = *pomorje* (555), **СВѢШТЪНИКЪ** = *svještenik* (574), **ЧЕСО(В)** = *kakvo, kakav* (602) itd. Svi ti leksemi i sada postoje u crnogorskom jeziku.

U cijelome sadržajnom korpusu *Marijinskog jevanđelja* susrijećemo i rimske (latinske) termine, što odaje primorsku katoličku sredinu u kojoj je spomenik i prepisan: **ЛАТИНЪСКЪ** (527), **СИМЛѢНИНЪ**, **СИМЪСКЪ** (571). Takvu sredinu predstavljao je katolički Kotor.

I u sintezi ovoga rada možemo reći da najnovija istraživanja Josipa Vrane, Radoslava Rotkovića i Vojislava P. Nikčevića uvjerljivo dokazuju da je *Marijinsko jevanđelje* zaista prepisano u Duklji, dakle zetskom redakcijom, po svoj prilici u dvorskoj slovјenskoј kancelariji Stefana Nemanje u Kotoru na razmeđu XII. i XIII. vijeka. Stoga je bilo potrebno u svjetlosti Jagićevijeh postavki i najnovijih istraživanja ponovo pretrasti lokaciju i datiranje toga izuzetnog kulturnoga spomenika kako bi se došlo do pouzdaniјeh sinteza i istina. Zetska redakcija u njemu ima potvrdu svijeh svojih strukturalnijeh i tipoloških osobina koje je Vojislav P. Nikčević utvrdio u *Istoriji crnogorskog jezika* pod glavnijem naslovom *Crnogorski jezik*. Uz to je na temelju analize, grafijskijeh, paleografskih i jezičkih osobina *Marijinskog jevanđelja*, koje su izvršili Jagić i kasniji proučavaoci razabrao dva glavna sloja u strukturi njegovijeh elemenata. Prvi, stariји sloј, predstavljaju osobine koje potiču iz staroslovјenske podloge njegova glagolјskoga predloška, nastalom, kako se najčešće uzima, u nekome od makedonskijeh centara stare slovјenske pismenosti ćirilometodskoga karaktera – primarno prisustvo prасlovјenskijeh, опшteslovјenskih i novijih makedonskijeh likova. Drugi sloј čini niz posebnijeh elemenata kao redakciјskih crta kojima se priјepis Mariјinskoga jevanđelja vezuje

za Zetu/Duklju prije nego za ma koje drugo južnoslovensko područje.⁴⁹ A na razmeđu XII. i XIII. stoljeća, kada je to jevanđelje prepisano, Kotor je bio kulturno najrazvijeniji grad na štokavskome području. Nastalo je za potrebe prevođenja Zečana/Dukljana iz katoličanstva u pravoslavlje.

Milorad NIKČEVIĆ

JAGIĆ'S EDITION OF «MARIINSKO EVANĐELJE»

(Quattuor evangeliorum versionis paleoslovenicae codex Marianus glagoliticus)

Summary

Vatroslav Jagić's (1838 – 1923) Cyrillic edition of *MARIJINSKO EVANĐELJE* (*Quattuor evangeliorum versionis paleoslovenicae codex Marianus glagoliticus*) published in Berlin / Berollini stands out among his numerous philological works. It was published in St Petersburg the same year with the same introduction by V. Jagic in Russian. Jagić's edition was reprinted for the last time and in the same photo type in Graz in 1960. These editions of one of the oldest ancient monuments enabled the curious philological public to get insight into the complete work. Ever since, a systematic research of these four Gospels had started. The paleologists mainly dwelled on the linguistic issues, which have been best interpreted by Vatroslav Jagić himself in his study published along with the text of the monument. However, the location and the date of origin of the monument have remained disputable until today, which was the main subject of our research.

⁴⁹ Dr Vojislav Nikčević, *Crnogorska književna raskršća*, 209-212.

Izvori i literatura

Dagoljub Majić, *Starinske crte u govoru našega kraja*, Godišnjak nastavnika Podgoričke gimnazije, br. 4, Podgorica 1933.

Dr Gavro A. Škrivanić, *Imenik geografskih naziva srednjovjekovne Zete*, Istorijski institut NR Crne Gore, Titograd 1959.

V. Jagić, *Marijinsko jevanđelje*, Graz 1960.

Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1960., 1971.

Dr Dragoje Živković, *Kancelarijsko poslovanje i arhivska služba u Crnoj Gori*. Elementarni podaci do knjaza Danila, Glasnik Cetinjskih muzeja, V. knjiga - tom V, Cetinje 1972.

E. M. Veršagin i V. G. Kostomarov, *Язык и культура* (лигвострановедение русского языка как иностранного), Московский университет, Москва 1973.

Josip Vrana, *Najstariji hrvatski glagoljski evanđelistar*, Srpska akademija nauka i umetnosti. Posebno izdanje, knjiga CDLXXXIV, Odeljenje jezika i književnosti, knj. 24, Beograd 1975.

Mihailo Stevanović, *Savremeni srpskohrvatski jezik*, knj. I (Gramatički sistem i knjiženojezička norma). Uvod. Fonetika. Morfologija, Treće izdanje, Naučna knjiga, Beograd 1975.

Petar Đorđić, *Staroslovenski jezik*. Matica srpska, Novi Sad 1975.

Pavle Ivić, *Srpski književni jezik*, SKZ, kolo LXIV, knjiga 439, Beograd 1975.

Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe*, I, Pobjeda, Titograd 1976.

Radoslav Rotković, *O nekim «prazninama» u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka, Balkanska strujanja i književni tragovi - Marijinsko jevanđelje i glagoljica u Zeti*, Zbornik Popa Dragolja, bogumilski apokrifi, Stvaranje, br. 3, Titograd/Podgorica 1978., str. 343-362.

Svetozar Stijović, *Povodom pretpostavke Radoslava Rotkovića o porijeklu «Marijinskog jevanđelja»*, Savremenik, br. 12, Beograd 1978., 559-562.

Svetozar Nikolić, *Staroslovenaki jezik*, II, Primeri s rečnikom, IV izdanje, Naučna knjiga, Beograd 1980.

Nevenka Novaković-Stefanović, *Ijekavske varijantne forme u savremenoj crnogorskoj jezičkoj praksi (na dijalekatskoj osnovi)*, Radovi IX, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo 1982.

Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša, knjiga prva, A- O, P –Š. Izradili Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić, Beograd – Titograd – Cetinje 1983.

Vojislav P. Nikčević, *Književne starine Boke i mogućnost njihova valoriziranja*, Boka, br. 18, Herceg Novi, 1986.

Dr Vojislav Nikčević, *Crnogorski jezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne odlike, funkcije*. Tom I. (Od artikulacije govora do 1360. godine), Matica crnogorska, Cetinje 1993.

Stjepan Damjanović, *Slovo iskona* (Staroslavenska/starohrvatska čitanka), Matica hrvatska, Zagreb MMII.

Vojislav Nikčević, *Miroslavljevo jevanđelje – znameniti spomenik kulture*, Crnogorska književna raskršća, Matica crnogorska, Cetinje 1996., 71–144.

Vojislav P. Nikčević, *Južnoslovenska srednjovjekovna pismenost*, Crnogorska književna raskršća, Matica crnogorska, Cetinje 1996.

Dr Vojislav Nikčević, *Crnogorsko-makedonske književne veze u srednjem vijeku*, Crnogorska književna raskršća, Matica crnogorska, Cetinje 1996

Vojislav P. Nikčević, *Južnoslovenska srednjovjekovna pismenost*, Štokavski književni jezici u porodici slovenskih standardnih jezika. Zbornik saopštenja s Međunarodnog naučnog skupa, PEN Centar - DANU, Podgorica 2004.

Vojislav P. Nikčević, *Jezikoslovne studije*, Centralana narodna biblioteke Republike Crne Gore, «Đurđe Crtnojević», Cetinje 2004.

Гласовна вредност	Кириленки знак	Бројна вредност	Гласовна вредност	Кириленки знак	Бројна вредност
а, ја	а, ѣ	1 = а	у	оу	400
б	б		ф	ѳ	500
в	в	2	тх	ѳ	9
г	г	3	х	х	600
д	д	4	о	ѡ	800
е, је	ѣ, ѥ	ѣ = 5	шт	ѡ	
ж	ж		ц	ц	900
дз	ѣ, ѣ	6	ч	ч, ѣ	90
з	ѣ	7		ѣ	
и	и	8		ѣ	
ј	ѣ, ѣ, ѣ		(јат)	ѣ	
	і	10	(јери)	ѣ, ѣ	
к	к	20		ѣ, ѣ	
л	л	30	ју	ѣ	
м	м	40	ен	ѣ, ѣ, ѣ	
н	н	50	он	ѣ	
о	о	70	јен	ѣ	
п	п	80	јон	ѣ	
р	р	100	кс	ѣ	60
с	с	200	пс	ѣ	700
т	т	300		ѣ	400

Cirilica staroslovenskog jezika zetske redakcije

μάχη μάχη gladius: μάχη 33: 1. μάχη 295. 7, сг мачи 301. 3-3. μῆλας μῆλας misericordia: μῆλας μῆλας 195. 30-31. μῆλας μῆλας σπλῆγχνίζομαι misereor: μῆλας μῆλας 54. 2, μῆλας μῆλας 29. 1, 49. 10, 221. 36-29, 244. 15, μῆλας μῆλας 64. 11, 73. 6-7, 119. 16, μῆλας μῆλας 150. 22. μῆλας μῆλας οἰκτιρῶν misericors 218. 21-22; μῆλας μῆλας τῇ ἡλῶς σοι absit a te 57. 2. μῆλας μῆλας οἰκτιρῶν misericors: μῆλας μῆλας 218. 30-21; μῆλας μῆλας ἐλπίς ἰσθῆμι propitius esto 280. 11-12. μῆλας μῆλας ἐλεημοσύνη elemosyna 14. 25, μῆλας μῆλας 14. 17. 23-23, 250. 20, 255. 25, μῆλας μῆλας 14. 12-13; dat. μῆλας μῆλας, recte μῆλας μῆλας, ἡλῶς 26. 16-17. μῆλας μῆλας misericordia: μῆλας μῆλας 84. 27, 193. 26, 194. 7. 15, 195. 17, 245. 2, μῆλας μῆλας 7. 16. μῆλας μῆλας σπλῆγχνίζομαι 144. 7, 269. 13, μῆλας 138. 5. μῆλας coniungitur cum verbo ῥεῖν: πῆλας 72. 24, 180. 21, πῆλας πῆλας 108. 14, 122. 33, 161. 7, 181. 15, πῆλας πῆλας 250. 24, 263. 1-2, πῆλας πῆλας 282. 36; μῆλας μῆλας dat. sing. πῆλας πῆλας 301. 17; cum verbo ῖν: πῆλας πῆλας 90. 10-11, 12-13, 13, 100. 26-27, 101. 8, 175. 7, 296. 4. 5, ἀντιπῆλας πῆλας 244. 11. 13, πῆλας πῆλας 352. 33; cum verbo ῥεῖν πῆλας πῆλας 121. 17; cum verbo ῖν πῆλας πῆλας 160. 25, πῆλας πῆλας 179. 9, 300. 4. μῆλας πῆλας transeo, praetereo 24. 15, 189. 18, πῆλας πῆλας 274. 9, πῆλας πῆλας 283. 23; μῆλας πῆλας 49. 14, 138. 11; μῆλας πῆλας 256. 12, πῆλας πῆλας 275. 15, μῆλας πῆλας πῆλας πῆλας 183. 7-8, μῆλας πῆλας πῆλας πῆλας 183. 9. μῆλας μῆλας unguentum: μῆλας μῆλας 225. 15, vide sub μῆλας. μῆλας εἰρήνη pax: μῆλας 30. 16-17. 18, 197. 20, 225. 24, 232. 15, 241. 2. 4, 287. 8, 311. 10, 377. 10. 11. 12, 398. 22. 25, 399. 15; μῆλας 32. 24, 33. 1, 241. 3, 257. 23, 384. 12; μῆλας 257. 17, μῆλας 183. 23, 199. 11-12, μῆλας 248. 12, 246. 26; -adj. μῆλας εἰρήνης 196. 4. μῆλας κόσμος mundus: μῆλας 46. 3, 57. 13, 147. 22, 153. 27, 184. 22, 236. 3, 315. 1. 2 bis, 323. 14. 15, 19, 336. 23, 342. 18, 356. 15, 360. 3-4, 362. 25, 368. 4, 370. 14. 18. 19, 376. 10. 15. 24, 379. 27, 380. 2. 3. 6, 382. 26, 383. 6. 7, 384. 1, 385. 4, 386. 4. 13. 20. 23, 337. 7, 391. 20, μῆλας 383. 27;	μῆλας 8. 12, 45. 24, 88. 25-26, 95. 22, 251. 2, 255. 18-19, 316. 31, 323. 10, 328. 6, 340. 11, 349. 7. 8, 361. 16, 369. 3, 371. 23, 377. 22, 380. 2. 3. 4. 5, 381. 19. 22, 384. 14, 385. 6, 386. 6. 8. 9. 10, 387. 6, 391. 12. 13; μῆλας 61. 20, 323. 14, 338. 23, 342. 14, 347. 28, 353. 9, 369. 5, 370. 18, 376. 27, 389. 18, 403. 17; μῆλας 11. 3; μῆλας 98. 9, 172. 29, 315. 1, 349. 17, 353. 8, 368. 19, 371. 4, 384. 13, 385. 18-19. 19, 386. 2. μῆλας πίνξις discus: μῆλας μῆλας 48. 25, 49. 2, 137. 13, 250. 15, cf. εἰς μῆλας. μῆλας ἀπλός tener: μῆλας 90. 5, μῆλας 170. 26. μῆλας νήπιος parvulus: μῆλας μῆλας 36. 14, 242. 24; βρέφος infans: μῆλας μῆλας 197. 15, 198. 1. 10-20, μῆλας μῆλας 193. 19, μῆλας μῆλας 193. 10, μῆλας μῆλας 290. 18; adj. μῆλας μῆλας ὑγῆτος 76. 4-5. μῆλας θόρυβος tumultus: μῆλας 107. 6, 171. 21-22, μῆλας 97. 13-14, μῆλας 134. 3-4. μῆλας θόρυβος tumultus: μῆλας 134. 6, μῆλας 27. 30; περιστάσις satago μῆλας μῆλας 245. 9, τὸ περιστάσις turbor μῆλας μῆλας 245. 13. μῆλας ἄστραπὴ fulgur: μῆλας μῆλας 111-112, 277. 15, μῆλας 89. 13, μῆλας 242. 12. μῆλας σιωπῶ tacco: μῆλας μῆλας 103. 16-17, 177. 15, μῆλας μῆλας 124. 2, 152. 3, μῆλας 130. 13, μῆλας 191. 9. μῆλας μῆλας, acc. plur. μῆλας, unde slavicum лѣсѣ μῆλας 284. 23, лѣсѣ μῆλας 285. 7, forma vocabuli manet etiam in nominativo: μῆλας recte 285. 11. 15 (cf. μῆλας recte 285. 6-7), et genetivo: ἡ μῆλας 285. 12, ἡ μῆλας 286. 2. 3, лѣсѣ μῆλας 158. 16, sed 286. 1 legitur accusativus μῆλας. μῆλας — μῆλας δύναμις possum: 1 pers. praes. μῆλας 28. 9, 102. 13, 103. 11, 246. 21, 333. 15, 374. 13, 3 pers. pl. aor. 59. 15, 265. 13; μῆλας 13. 10, 21. 20, 119. 15, 150. 31-22. 23-24, 211. 21-22, 219. 8-9, 374. 11; μῆλας 6. 23, 11. 2, 17. 6. 21, 20. 9, 39. 20, 63. 18, 108. 22, 120. 22, 125. 23. 25. 27. 30. 31-32, 141. 20, 142. 8, 144. 13, 151. 18, 156. 12-13, 181. 23, 203. 3, 212. 22, 218. 31, 255. 4, 266. 8. 10. 16, 267. 2, 272. 14, 281. 23, 318. 18, 322. 1. 5-6. 7. 9. 13, 324. 14, 332. 9, 339. 20, 341. 6. 18, 342. 18, 353. 7, 354. 11, 358. 27, 359. 16, 376. 11, 378. 9, μῆλας 340. 13; μῆλας 375. 7; μῆλας 17. 11, 40. 12, 55. 6, 172. 13-14, 214. 4, 255. 6, 272. 16, 384. 24, 345. 7. 13, 349. 2. 5, 351. 4, 374. 2, 378. 14, 381. 24; μῆλας 26. 21, 122. 11, 291. 18, 322.
--	--

Faksimil jedne stranice (531) rječnika Jagićeva *Marijinskog jevanđelja* iz fototipskog izdanja, Grac 1960.